

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LXII/1

НОВИ САД
2019

UDC 81'1:061(4)(049.32)

Gerhard Stickel (ed.). *National Language Institutions and National Languages*. Budapest: Research Institute for Linguistics – Hungarian Academy of Sciences (= Contributions to the EFNIL Conference 2017 in Mannheim), 299 p.

Овај зборник садржи радове изложене на – помало јубиларном – петнаестом заседању Европског удружења институција за националне језике EFNIL (= European Federation of National Language Institutions), одржаном у Манхајму, 5–7. октобра 2017. године. Домаћин је био Институт за немачки језик (Institut für deutsche Sprache), иначе један од оснивача ЕФНИЛ-а, чији је некадашњи директор, Герхард Штикел (Gerhard Stickel), одиграо кључну улогу у заснивању, развијању и јачању овог свеевропског удружења. Тема манхајмског скупа било је управо оно што представља суштину ове организације – институције за националне језике и национални језици. Стога зборник пружа вишеструко занимљиво и корисно штиво за широк спектар стручњака који се баве савременим језиком, језичким планирањем и језичком политиком.

Можда није на одмет подсетити шта је ЕФНИЛ. Укратко, то је организација основана 2003. године (на скупштини у Стокхолму) са циљем да „промовише стандардне језике европских земаља и језичку разноврсност Европе као суштину њене културне разноврсности и богатства” (како стоји на корицама зборника; за више података в. <http://www.efnil.org/>).¹ Битно је

¹ „All the member states of the European Union have institutions whose role includes monitoring the official language or languages of their country, advising on language use, or developing

да ЕФНИЛ настоји да обједини институције званично задужене за бригу о националним језицима у свим европским земљама, било да су оне чланице Европске уније или не.²

Зборник отвара уводна реч уредника, проф. Герхарда Штикла, са кратком рекапитулацијом пута који је ЕФНИЛ прешао од оснивања до своје петнаесте годишње скупштине, као и пописом тема претходних четрнаест конференција, одржаних од 2003. до 2016. године.³ Даље зборник верно прати ток конференције, будући да осим самих радова садржи и поздравне речи изговорене на отварању, а на крају и транскрипт завршне панел-дискусије насловљене „Поређење језичких политика: «Оставите језик на миру» према «О језику се мора водити брига»”, у којој су учествовали представници неколико институција тј. земаља.

Пажљивом читаоцу занимљива могу бити и поздравна обраћања, нарочито актуелног директора Института за немачки језик, Лудвига Ајхингера (Ludwig Eichinger, стр. 15–17, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-04-Eichinger.pdf>), који је након речи добродошлице у име домаћина, изразио задовољство што су представници готово свих европских земаља окупљени у овој организацији са циљем да негују европску вишејезичност – притом водећи рачуна о различитости ситуација у појединим земљама и имајући у виду актуелни развој појединих аспеката језичке политике.

Потом је Габријела Бенеман (Gabriela Bennemann, стр. 19–21, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-05-Bennemann.pdf>) из немачког Министарства иностраних послова, у свом кратком обраћању извукла две ефектне поенте: цитирала је прво Гетеову мисао о потреби неговања матерњег језика: „Задатак је умних људи да истовремено чисте и обогаћују свој матерњи језик”, а затим и досетку популарног ТВ

language policy. ... The European Federation of National Institutions for Language provides a forum for these institutions to exchange information about their work and to gather and publish information about language use and language policy within the European Union. ... In addition, the Federation encourages the study of the official European languages and a coordinated approach towards mother-tongue and foreign-language learning, as a means of promoting linguistic and cultural diversity within the European Union.”

² У првом случају су одговарајуће институције чланови ЕФНИЛ-а са по два представника, а у другом су одговарајуће институције земаља придружених чланова заступљене само са једним представником (осим Србије, такав статус имају још Исланд, Норвешка и Швајцарска). Независно од земље порекла, сваки представник има појединачно право гласа.

³ Зборници са свих конференција доступни су на сајту (в. <http://www.efnil.org/documents/conference-publications>), а постоје и у папирној форми (осим прва три, који никад нису били штампани), уп. Linguistic functional domains, language planning and national languages (Stockholm 2003), European cooperation in terminology – domains and networks (Paris 2004), Foreign languages teaching and language policy in Europe (Brussels 2005), Examples and models of pluricentric languages (Madrid 2006), Language policies in Europe (Riga 2007), Language use in business and commerce in Europe (Lisbon 2008), The relationship between official languages and regional and minority languages in Europe (Dublin 2009), Language, languages and new technologies: ICT in the service of language (Thessaloniki 2010), The role of language education in creating a multilingual Europe (London 2011), Lexical challenges in a multilingual Europe (Budapest 2012), Translation and interpretation in Europe (Vilnius 2013), Language use in university teaching (Florence 2014), Language use in public administration – theory and practice in the European states (Helsinki 2015), Stereotypes and linguistic prejudices in Europe (Warsaw 2016).

забављача, Рудија Карела: „Када сам дошао у Немачку, ја сам говорио само енглески. Али данас немачки језик садржи јако много енглеских речи, тако да ја сад течно говорим немачки”. Иако је иначе задужена за бригу о школама немачког језика у иностранству (њих 100.000), закључила је да без обзира на то који се језик учи као страни – енглески, француски, немачки, шпански – корист од тог учења лежи у упознавању страних култура и других људи.

Испред града Манхајма учесницима се кратко обратила Улрике Фројндлиб (Ulrike Freundlieb, стр. 23–24, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-06-Freundlieb.pdf>) скренувши пажњу на чињеницу да је Манхајм „престоница немачког језика” будући да се у њему налазе Библиографски институт, чувена лексикографска кућа Дуден и Институт за немачки језик.

Даље је Хавијер Ернандес-Сасета (Javier Hernandez-Saseta, стр. 25–29, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-07-Hernandez-Saseta.pdf>), као представник Европске комисије,⁴ у свом обраћању насловљеном питањем „Да ли је вишејезичност важна за Европску унију?” истакао да је одговор на то питање итекако позитиван. У прилог томе је навео не само низ законских аката⁵ која регулишу питања употребе језика (у крајњој линији дајући право сваком грађанину да се обрати ма којој институцији или телу у ЕУ на свом језику, и да добије одговор на истом том језику), већ пре свега зато што је у Европи језичка разноврсност животна чињеница. У духу пароле „Уједињени у различитости” (под којом је ЕУ и основана), способност да се комуницира на више језика битна је предност за појединце, организације и компаније. Језици не само што играју кључну улогу у свакодневном животу Европске уније већ су од суштинског значаја за поштовање културне и језичке разноврсности у ЕУ.

Последње уводно обраћање (и то тројезично, немачко-енглеско-француско) чинио је осврт председника удружења, Герхарда Штикла (Gerhard Stickel, стр. 31–34, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-08-Stickel.pdf>) на протекли период активности ЕФНИЛ-а, као и на чињеницу да се улога коју поједине његове институције-чланице имају на локалном нивоу разликује од земље до земље, зависно од специфичности ситуације са националним језиком – што се види из искуства досадашњих контаката а нарочито из података које доноси пројекат ELM (European Language Monitor, в. <http://efnil.org/projects/elm>). Штикел је увео и тему завршне панел-дискусије насловљене дилемом „Оставите језик на миру!”

⁴ Он је заправо председник Одељења за вишејезичност и подршку обуци преводилаца при Генералном директорату за превођење Европске комисије, Directorate-General for Interpretation of the European Commission (DG SCIS, где други део акронима стоји према првобитном, француском имену овог тела: *Service Commun Interprétation-Conférences*). Овај податак наводимо не толико ради прецизности представљања високог госта, колико да бисмо скренули пажњу на само постајање оваквог одељења у контексту озбиљне пажње која се у Европској унији поклања превођењу.

⁵ Нека акта су цитирана у потпуности, а нека само наведена, нпр. члан 31 *Сјоразума о Европској унији* (TEU = Treaty on the European Union), члан 165.2 *Лисабонског сјоразума* (Treaty of Lisbon), члан 165(2) *Сјоразума о функционисању Европске уније* (TFEU = Treaty on the Functioning of the European Union), чланови 21 и 22 *Повеље о основним правима Европске уније* (The Charter of Fundamental Rights of the European Union).

или „О језику се мора водити брига”, указујући на чињеницу да се, упркос широкој прихваћености првог становишта, брига о језицима итекако води – барем о онима чија је историја пажљиво проучена. Та брига се огледа у, обично вишевековном, процесу еманципације појединих дијалеката који је водио формирању стандардних језика – што се одиграло у сваком језику различито (илустровао је то примером немачког језика чија је стандардизација текла битно друкчије него у случају нпр. италијанског, француског или шпанског).

Наредни сегмент зборника, „Општа разматрања”, чини скупина од четири предавања међу којима је, с обзиром на теоријски оквир и конкретне резултате спроведених поређења, најзанимљивије оно прво, проф. Петера Ауера (Peter Auer, University of Freiburg) под насловом: „The German neo-standard in a Europa context” (стр. 37–56, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-10-Auer.pdf>). Постојање новог стандарда у немачком језику аутор разматра у ширем контексту ове појаве која последњих деценија заокупља пажњу социолингвиста из разних европских земаља (нарочито у Италији, Данској, Белгији, Енглеској, Немачкој).⁶ Четири структурне одлике нео-стандарда и њихове перцепције (усменост, неформалност, субјективност/персонализованост, модерност) Ауер богато илуструје примерима (осим из немачког, некад и из француског језика) као и резултатима анкете спроведене у шест немачких градова. На закључна питања „Да ли је нео-стандард резултат језичке промене?” и „Да ли је нео-стандард резултат дестандардизације?” аутор одговара одрично: нео-стандард није само резултат промене традиционалног стандарда, већ је у питању његова нова варијанта. Исто тако, нео-стандард није резултат дестандардизације традиционалног стандарда, већ два стандарда треба посматрати у оквиру модела у коме они коегзистирају вршећи различите функције у друштву. Дакле, нови стандардни нису са социолингвистичког репертоара елиминисали традиционалне стандарде – за њима још увек постоји потреба.

Три прилога који следе баве се сасвим практичним темама из сфере дигитализације, нарочито приказом рада на актуелним пројектима који се обједињено баве (скоро) свим европским језицима.

Вилем Васландер (Willem Waslander, Dutch Ministry of Justice) у прилогу „How to establish trust in digital public services in the European Community” (стр. 57–62, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-11-Waslander.pdf>), објашњава како се поверење у дигиталне јавне службе у Европској унији може успоставити захваљујући програмима као што је e-SENS који се односи на више врста електронских докумената.

Франциска де Јонг (Franciska de Jong, University of Utrecht) у излагању насловљеном „The scope of CLARIN: From language as linguistic data to language

⁶ Сам термин „нео-стандард” сковао је, полазећи од италијанских прилика, Гаetano Беруто (Gaetano Vergato, 1987), да опише социолингвистички феномен новине у језику која није резултат структуралних промена традиционалног стандарда, већ измене његовог статуса и престижа. У оквиру општијих појава демоти(ци)зације језика (Mattheier 1997), нео-стандарди делују неформално, субјективно / лично, модерно, креативно и сл., тако да постају привлачнији у односу на традиционалне стандарде које одликују традиционалност, објективност / деперсонализованост, формализам, строгост и блискост писаној речи.

as social and cultural data” (стр. 63–69, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-12-deJong.pdf>), представља циљеве и досадашње резултате на пројекту CLARIN (= Common Language Resources and Technology Infrastructure)⁷ који истраживачима у области хуманистичких и друштвених наука омогућава приступ језичким ресурсима и технологијама. Показано је како се структура и примена CLARIN-а уклапају у концепт отворене науке (Open science) тако што он подржава проналажење, приступачност, узајамну оперативност и поновно коришћење података (ти елементи се описују као Findable, Accessible, Inter-operable, Re-usable, па отуд тзв. „FAIR data principle”). Такође се објашњава како истраживачка инфраструктура CLARIN доприноси потенцијалним дигиталним језичким ресурсима при истраживању културних и друштвених појава, прелазећи границе језика, а нарочито компаративним студијама у мултидисциплинарном контексту.

Хенк ван ден Хеувел и Халид Шукри (Henk van den Heuvel, CLST, Radboud University & President of the ELRA Board) & Khalid Choukri (Secretary General ELRA & CEO of ELDA) у прилогу „ELRA’s central role in managing language resources in Europe” (стр. 71–81, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-13-vandenHeuvel-Choukri.pdf>), детаљно објашњавају које услуге пружа ELRA (= European Language Resources Association), као непрофитно удружење корисника језичких ресурса основано 1995. године са циљем да посредује у размени језичких ресурса између својих академских и пословних чланова. Прегледи чланства, услуга и активности, место ЕЛРА у окружењу управљања језичким ресурсима, као и инвентар, каталог и општи каталог језичких ресурса које ЕЛРА нуди представљени су табеларно и шематски (често уз указивање на одговарајуће веб сајтове). Аутори завршавају освртом на правну подршку коју организација пружа својим члановима и прегледом фактора (набројано их је чак 20) који утичу на њену другорочну одрживост.

Централни део зборника, „Извештаји о појединим земљама”, садржи 18 прилога, углавном из пера актуелних или бивших директора института или институција, који приказују ситуацију у 15 европских земаља.⁸ Неки од њих првенствено описују структуру и функционисање институција задужених за националне језике појединих земаља (нпр. Естонија, Исланд, Летонија, Литванија, Мађарска, Пољска, Холандија, Хрватска), а неки су усредсређени на приказивање опште језичке ситуације у одређеним земљама (Бугарска, Италија, Немачка, Норвешка, Словачка, Француска, Шведска) – при чему су

⁷ В. www.clarin.eu за више информација о овом пројекту који је основан 2012. као ERIC (European Research Infrastructure Consortium), а од 2016. године представља један од међаша на мапи ESFRI (= European Strategy Forum on Research Infrastructures), о томе в. <https://ec.europa.eu/research/infrastructures/index.cfm?pg=eric>.

⁸ Осим два који се баве француским језиком, па су њиме и писани, сви остали су на енглеском, при чему је сваки снабдевен са по два резимеа, на матерњем језику и на енглеском. Веома занимљиви случај Кореје овде ипак нећемо представити – за реферат Heewon JUNG (National Institute for Korean Language) „Korea’s linguistic policies: Status and challenges” (стр. 127–143) ун. <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-19-Jung.pdf>.

се у сваком случају у фокусу нашли различити аспекти: проблематика језичког законодавства, расподела надлежности међу организацијама /телима задуженим за бригу о језику и/ли вођење језичке политике, конкретне мере које се предузимају у том циљу, однос матице и дијаспоре, однос већинског језика према мањинским, проблематика полицентричних (плурицентричних) језика, усаглашавање два/више стандарда у једној истој земљи итд.

У наставку ћемо, пратећи њихов редослед у зборнику, приказати све прилоге, не увек подједнако подробно. Након сваког наслова, у загради стоји пагинација у зборнику, као и линк на електронску верзију чланка која се налази на сајту ЕФНИЛ-а.

Ситуацију у С л о в а ч к о ј приказала је Júlia VRÁBLOVÁ (Ludovít Štur Institute of Linguistics, Slovakian Academy of Science) у реферату „Specifics of institutional management of the national language in Slovakia” (стр. 85–99, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-15-Vrablova.pdf>). Елементе језичке политике која се води у тој земљи прво је сместила у шири теоријски оквир, да би затим указала на специфичност праксе која проистиче из неусаглашеност законске регулативе која једним актом (из 2001. године) препознаје Институт за словачки језик као научну установу која „проучава и описује словачки језик, питања језичке културе и праксе и професионално седиште активности на нормирању стандардног словачког језика”, док потоњи (из 2014. и 2016. године) експлицитно наводе Институт као само саветодавно тело. Тако Министарство културе, у име државе, има последњу реч по свим питањима језичке норме и планирања државног језика.

Делатност Института за х р в а т с к и језик и језикословље представио је Željko Jozic (Institute for Croatian Language and Linguistics) у реферату „The Institute for Croatian Language and Linguistics and its role in developing the modern Croatian language” (стр. 101–106, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-16-Jozic.pdf>). Започео је освртом на препреке које је за језичко планирање у Хрватској током 90-их година прошлог века постављала неконзистентна државна политика у домену језика, понајвише правописа – осим реституције старог из 1971, инаугурисано је више нових, тако да их је у збиру било чак тридесет! Институт⁹ у том правописном хаосу није учествовао, већ је у њему 2012. донета одлука да се приступи писању правописа по новим принципима: након јавне расправе о поднетим предлозима (у којој су учествовале стотине заинтересованих из стручне и културне јавности – и уз велику подршку медија), Научно веће Института је, изјашњавајући се о сваком понаособ, већином гласова усвајало коначна правила.¹⁰ Медијска пажња којом је читав процес пропраћен, као и транспарентност са којом се одвијао, довеле су до тога да је Институт препознат као

⁹ Институт је основан 1948. са задатком да оконча израду великог *Рјечника хрватскога или српскога језика* Југославенске академије знаности и умјетности да би, пошто је тај посао довршен 1975. године, сарадници наставили да се баве различитим темама (граматиком, стилистиком итд.)

¹⁰ Да би се помириле постојеће разлике, за поједина правила установљене су по две верзије, препоручена и дозвољена (у образовном систему признаје се само прва, препоручена). Цео приручник је постављен на интернет као јавно добро, и за прве четири године имао је преко

централна установа за проучавање хрватског језика у медијима, у јавности – а на крају и у политичким структурама.

Затим је аутор представио делатност Института – видљиву на интернету, на сајту (www.ihjj.hr) и на посебним порталима на које се са њега упућује – и то у два домена, образовном и научном. Осим правописа, широј јавности је намењен онлајн језички саветник, збирка тестова за хрватски у школи, онлајн тестови за полагање матурског испита, као и портал „Хрватски је боље”. Научни профил установе, а нарочито њену оријентацију на модеран приступ развоју онлајн ресурса, одражава нпр. база података STRUNA (систематизоване терминологије свих струка, постављена 2012. године), затим Meta.Net.HR онлајн лексичка и семантичка база података (најбоље препозната на међународном плану јер користи највиши ниво NLP и AI задатака), а од марта 2017. покренут је и пројекат онлајн речника MREŽNIK, заснованог на корпусу. Остали онлајн ресурси су база валенци хрватског глагола, речник колокација, онлајн дијакхрони корпус хрватског језика, етимолошки речник, ономастичка база података, дијалектолошки е-речници, као и пројекти ретро-дигитализације историјских речника и граматика.

Ситуацију са мађарским језиком описао је Gábor PRÓSZÉKY (Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Science) у реферату „Supporting the Hungarian Language both inside and outside Hungary” (стр. 107–112, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-17-Proszeky.pdf/view>). Након осврта на мађарски језик у Мађарској и у свету, као и на друге језике у Мађарској,¹¹ аутор даје преглед рада Института за лингвистику Мађарске академије наука, основаног 1949. са задатком да се бави теоријским и примењеним истраживањима у области опште лингвистике, поред хунгарологије и уралских студија. Данас се Институт бави још и психо-, неуро- и социолингвистичким истраживањима као и компјутерском лингвистиком (формирање корпуса и база података за језичке технологије и апликације за обраду говора), те израдом свеобухватног речника мађарског језика базираног на корпусним истраживањима.¹² Ту су и пројекти који истражују варијанте мађарског језика (и мањинске језике у Мађарској), питања језичке политике. Још из преткомпјутерске ере негује се низ јавних сервиса. Институт је нарочито активан у области технологија људских језика, а најважнији ресурси и службе су му Мађарски национални корпус, Портал са правописним саветником, Мађарски историјски корпус, Претраживач глаголског аргумента, Уралска етимолошка база података. Још много тога налази се на Порталу националног корпуса.

три милиона прегледа. Осим тога, сто хиљада примерака је подељено као прилог дневним новинама, а штампан је и као књига.

¹¹ Мађарски је једини службени језик у земљи још од 1844. године, а од 2004. је један од 24 језика ЕУ, као 14. по величини; има око 13 милиона говорника, од тога преко 3 милиона у дијаспори, добрим делом као мањински језик у суседним земљама – бројке су таксативно наведене. Иако је Мађарска изразито једнојезична земља, у њој се говори чак 13 мањинских језика (јерменски, бојашки, бугарски, хрватски, немачки, грчки, пољски, ромски, румунски, русински, српски, словачки, словеначки, украјински и мађарски знаковни језик) којима се служи једва 3% становништва.

¹² Занимљиво је да Институт у сарадњи са Универзитетом „Етвеш Лоранд” држи јединствену виртуелну катедру са програмом из теоријске лингвистике.

Делатност института за пољски језик приказао је Piotr Żmigrodzki (The Institute of the Polish Language at the Polish Academy of Sciences) у реферату „The Polish experience of a national institute for language” (стр. 113–126, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-18-Zmigrodzki.pdf>). Након прегледа историјата и структуре ове установе, основане 1973. године из потребе да се обједине неколико већ постојећих научно-лексикографских јединица смештених у више градова,¹³ аутор је детаљно представио најбитније резултате вишедеценијског рада у четири основне области полонистике: синхрона проучавања пољског језика,¹⁴ дијахрона проучавања пољског језика,¹⁵ дијалектологија,¹⁶ ономастика.¹⁷ Ту су и едиције о пољском језику у заграничним областима, те пољски језик у поређењу са другима.¹⁸ У остале аспекте рада Института аутор убраја издавање 3 часописа, око 150 монографија и неколико серија зборника, библиографије пољске ономастике, библиографије историјске граматике, као и учешће у раду на корпусу пољског језика. На сајту се (<http://ijp.pan.pl>) у слободном приступу налазе бројни речници, каталози и све остале публикације настале у Институту.

Језичке прилике у Летонији приказали су Ina DRUVIETE (University of Latvia) и Jānis VALDMANIS (Latvian Language Agency) у реферату „The role of national language policy institutions in the implementation of the law on the Official State Language in Latvia” (стр. 145–156, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-20-Druviete-Valdmanis.pdf/view>). Летонску језичку политику одликује врло висок степен организованости, централизованости и институционализованости, што је последица изразито битне улоге језика у дефинисању националног идентитета Летонаца и постојања Закона о језику (донет 1989, допуњен 1992) којим се

¹³ Дотле су старопољски, ономастика и дијалектологија били у Кракову, дијалектологија и историја пољског језика XVII и XVIII века у Варшави, примењена лингвистика у Познању, синтактичко-генеративни речник пољских глагола у Катовицама. Данас Институт има око 100 запослених, од тога 80 истраживача (не рачунајући докторанде, спољне сараднике и пензионере). Сви су они са око 90% финансирани државним средствима, а остало од домаћих и међународних грантова.

¹⁴ Ту је више граматика: монументална тротомна (1984, 1995), једна модерна у духу генеративне граматике (1993), синтактичко-генеративни речник пољских глагола (1980–1992, в. <http://zil.ipipan.waw.pl/SGDPV>); капитална лексикографска дела: велики речник пољског језика – бесплатно доступан преко интернета (<http://wsjp.pl>), нови пољски речник, речник колоквијалних речи (1970–2014. изашло 10 томова, А–П) итд.

¹⁵ Ту су старопољски речник (1953–2002), речник језика Јана Кохановског, електронски речник пољског језика XVII и XVIII века, речник концепата старопољског језика (<http://spjs.ijp.pan.pl>); нова издања старих текстова, са читавом библиотеком споменика пољске средњовековне писмености.

¹⁶ Главни подухват је монументални речник пољских дијалеката (1977–2017), затим неколико речника појединих области, атлас мазовских говора итд.

¹⁷ Нпр. речник старопољских личних имена (1965–1984), из њега изведени речник етимологија и мотивација старопољских имена (1995–2002), пољска антропонија од XVI до краја XVIII века (2017–2016), пољска топонимија (1996–2016), а новији речници објављују се искључиво у електронском облику, нпр. речник пољских хидронима (<http://eshp.ijp.pan.pl>).

¹⁸ Ту спада речник средњовековног латинитета у пољском (1953–2014), дигитални корпус латинитета на пољском тлу у периоду 1000–1550. године (<http://scriptores.pl>), као и активно учешће сарадника у изради Општесловенског лингвистичког атласа и Атласа језика Европе.

летонски дефинише као једини државни језик. Летонски језик се три пута помиње у преамбули Устава додатој 2014. године. Аутори истичу да се тиме подупире статус летонског у условима озбиљне конкуренције два јака светска језика иза којих стоји велики економски потенцијал, руског и енглеског, али и мањинских језика (који се доживљавају као наслеђе совјетске епохе). Летонски се налази изнад границе од милион говорника,¹⁹ али да он не би пао испод те бројке и тако ушао у ред малих језика, један од главних циљева државне језичке политике јесте повећање језичке компетенције на летонском међу говорницима из реда мањина.²⁰

Три су институције задужене за бригу о летонском језику: 1) Центар за државни језик (основан 1992. при Министарству правде, а 2000. његов сектор за сертификавање степена владања државним језиком премештен је у надлежност Министарства просвете и науке; од 2009. придружен му је и центар за превођење и терминологију, в. <http://vvc.gov.lt>);²¹ 2) Комисија за државни језик (основана 2002. под патронатом председника Летоније, <https://www.president.lv/en/activities/commissions-and-councils/state-language-commission>);²² 3) Агенција за летонски језик (основана 2003. у надлежности министра просвете и науке, <http://www.valoda.lv/en/>) са циљем да промовише и јача статус и одрживи развој летонског као државног језика и званичног језика Европске уније.²³

¹⁹ Од укупно 1.950.000 становника Летоније, њих 62% су Летонци, 25,4% Руси, 3,4% Белоруси, 2,2% Украјинци, 2,1% Пољаци, 1,2 Литванци, а 3,8% је осталих народности (подаци из 2017. године).

²⁰ Са 18% 1989. године, она је порасла на 63% 1995, и достигла 92% 2017. године. Од оснивања Националне агенције за подучавање летонском језику кроз интензивну обуку прошло је преко 100.000 полазника.

²¹ Главни задатак Центра је да надзире усаглашеност закона и прописа у вези са употребом званичног језика, и да те законе и прописе преводи на језике чланица ЕУ. У свом саставу има неколико одсека, између осталог и Одсек за контролу језика који, осим надзорне улоге, има и надлежност да спроводи мере за заштиту права и интереса говорника званичног језика, те да истражује случајеве кршења Закона о званичном језику и да прописује административне казне према процедури предвиђеној законима и прописима.

²² Комисија проучава ситуацију и даје препоруке за јачање статуса и даљи развој, идентификује стратешке правце језичке политике путем истраживања свеобухватне анализе ситуације, надгледа примену програма државне језичке политике и учествује у примени одговарајуће легислативе.

²³ Задаци Агенције су следећи: а) да анализира стање летонског језика и динамику социолингвистичких процеса; б) да повећава конкурентност летонског у земљи и у свету; 3) да пружа подршку летонском у земљи и иностранству. Аутори истичу да су редовна истраживања језичке ситуације једини начин да се вреднују резултати језичке политике и да се планирају будуће активности. Истраживања и праћење језичке ситуације која спроводи Агенција служе као основа за што прецизније дефинисање најхитнијих задатака у примени језичке политике, краткорочне и дугорочне. Проучавања језичке ситуације у петогодишњим циклусима показују напредак постигнут у примени језичке политике, као и главне сметње у примени и промовисању конкурентности летонског као званичног државног језика. Главне теме су: језичка политика у Летонији и летонски у ЕУ; језичке вештине, употреба језика и језичка средина у Летонији; употреба званичног језика у већини јавних социолингвистичких домена (централна и локална државна администрација, просвета, масмедија, јавне службе итд.); језички ставови и језичко понашање у друштву; летонски и глобализација. Резултати се публикују да би били широко доступни. Осим тога, сваке године се, у циљу популаризације научних достигнућа на пољу социолингвистике и језичке политике и ван ускостручних кругова, штампа књига или истраживање на ту тему, а тај садржај је на сајту Агенције (www.valoda.lt) доступан и у

Делатност Института за литвански језик приказала је Jolanta ZABARSKAITĖ (Institute of the Lithuanian Language) у реферату „How does your institution track language? The case of the Institute of the Lithuanian Language” (стр. 157–167, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-21-Zabarskaite.pdf>). Како је литвански језик део литванског идентитета, очување и јачање језика стратешки је циљ литванске државе. Институт за литвански језик је 1939. године (под именом првог председника Литваније, Антанаса Сметоне) израстао из лексикографског одека при Академији наука, основаног 1930. са задатком да изради Речник литванског језика.²⁴ Од шест институтских одека, ауторка се усредредила на оне релевантне за праћење модерног развоја литванског језика: Одсек за стандардни језик, Одсек за геолингвистику, Одсек за социолингвистику, Одсек за терминологију.²⁵

Оно што ауторка види као задатак за XXI век²⁶ јесте праћење и предвиђање промена у области семантике – у том циљу Институт спроводи нова истраживања на пољу семантичких промена. Друга област је праћење промена у писмености ђачке/студентске популације.²⁷ Трећа област је праћење и предвиђање промена у дијалектима.²⁸ Четврта област је праћење и вредновање језичких ставова, чиме се бави Одсек за социолингвистику (совјетско наслеђе итд.). Пето је праћење и планирање развоја терминологије, у чему Институт сарађује са Државном комисијом за литвански језик.

Важну улогу у праћењу језика има инфраструктура. Анализа и вредновање промена у литванском језику ослањају се на базу података литванских неологизама (<http://naujazodziai.lki.lt>) постављену 2011. године (и дан данас развијану) у оквиру пројекта META-NORD који финансира ЕУ.²⁹ Осим тога, LKIIS, највећа информатичка инфраструктура за литванске језичке ресурсе (www.lkiis.lki.lt), непрестано се шири и развија.³⁰ Лингвистичка инфраструктура одражава промене у праћењу језика и подржава те процесе. За убудуће

електронском облику, на летонском (<http://www.valoda.lt/petijumi/sociolingvistika>) и на енглеском језику (<http://www.valoda.lv/en/research/study-of-the-linguistic-situation>).

²⁴ Његових 20 томова, штампаних од 1941. до 2002. (према грађи сакупљаној од 1902. године) на 22.000 страница садрже око пола милиона одредница и преко 11 милиона речи текста (в. www.lkz.lit).

²⁵ По страни је остао Одсек за балтичке језике и ономастику као и Одсек за писано наслеђе – не само литванско већ и руско, староверачко и пољско (чији су носиоци литвански Татари).

²⁶ Традиционалне видове бриге о језику (кроз процесе кодификације, тј. описивање различитих варијанти и бирање „најбоље”, на основу постављених принципа) ауторка сматра и даље адекватним за поље терминологије, језичке писменост, као и за неке области јавне употребе језика – у чему Институт сарађује са Државном комисијом за литвански језик.

²⁷ Због промена у акценатском систему (опозиција дуги : кратки вокали – која се према литванском правопису бележи – нестaje из говорног језика), омладинска популација често прави грешке.

²⁸ Одсек за геолингвистику је спровео обимну студију о стању дијалеката у XXI веку (www.targmes.lt). Однос према дијалектима као друштвеном и културном добру одсликава одлука Парламента да се 2013. прогласи годином дијалеката.

²⁹ База је настала у сарадњи са Институтом за математику и информатику Универзитета у Вилњусу, а циљ јој је да пружи систематизовану слику нове лексике као непосредну информацију која се не може наћи у другим лексикографским изворима.

³⁰ Досад је дигитализовано 11 тезаурусних и двојезичних речника, 5 каталога различитих језичких података, а интегришу се и електронске базе података о дијалектима, презименима,

се планира њен даљи развој у виду вебнета речи (значења), уз интегрисање великог Речника литванског језика и Речника стандардног литванског језика у базу неологизама (која би била повезана са семантичким мрежама енглеског и француског језика). То је само део настојања Института да своју улогу у анализирању и планирању употребе језика прошири на идентификовање потреба за применом језика и на пружање практичних препорука у друштвеном, културном и пословном контексту.

Лингвистичку слику Италије дала је Cecilia ROBUSTELLI (Dipartimento di Studi Linguistici e Culturali, Università degli Studi di Modena e Reggio Emilia) у реферату „Language policy in Italy: the role of national institutions” (стр. 169–181, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-22-Robustelli.pdf>). Након осврта на новију историју развоја језичке политике у Италији од њеног уједињења 1861. године до данас,³¹ ауторка описује најбитније елементе савремене језичке политике у тој земљи. Упркос великом залагању стручне јавности, на политичкој сцени језичка политика не заузима значајно место.³² За њено спровођење надлежни су Министарство иностраних послова (!), Министарство просвете, Друштво Данте Алегијери и Академија дела Круска. Наиме, јавност као најзначајнији задатак види промоцију италијанског језика у иностранству, затим заштиту „историјских” мањинских језика, а нарочита пажња се поклања развоју „јасног језика”.³³ Ауторка се на крају задржала на улози коју чувена Accademia della Crusca данас³⁴

топонимима. Развија се интерфејс за јавни приступ овим ресурсима, а у базу се интегришу и електронске услуге (е-обука, е-каталог, е-речник).

³¹ У новоформираној држави владало је изразито шаренило локалних језика и потпуно одсуство једног заједничког: када је 1868. године Министарство просвете усвојило Манџонијев предлог да се као јединствени језик усвоји и даље негује актуелни учени говор града Фиренце, њиме се тад служило једва 2,5% становништва. Зато је процес „италијанизације” био дуг и мукотрпан, па се одвијао са променљивим успехом и брзином, мада су му друштвене околности (унутрашње миграције, индустријализација, урбанизација, администрација, војна служба) и технолошки развој (радио између два рата, телевизија од 1954, потом и други масовни медији) углавном ишли у прилог тј. погодвали су узмицању дијалеката пред књижевним италијанским. Па ипак је педесетих година XX века само 36% становништва подједнако добро владало и локалним говором и италијанским, док је 64% користило искључиво свој дијалекат. Чак ни синхронизованим увођењем обавезног школовања до 14. године и потпуним искључењем дијалеката из просветног система, локални говори нису могли бити потиснути из живота, па је 1979. Влада актом о средњошколском програму дозволила да се „узимају у обзир различите традиције и језички ресурси”. Данас употреба локалног говора више није знак неписмености – већина говорника лако прелазе са дијалекта на италијански, негујући тако својеврсни облик билингвизма.

³² Отуд и парадокс да италијански у Уставу још увек не фигурира као државни језик у Италији, иако се помиње у Закону о мањинским језицима из 1999. Расправа о овој теми недавно је актуелизована, делимично и у вези са улогом италијанског као једног од званичних језика ЕУ.

³³ Брига за јасну и транспарентну комуникацију огледа се у организовању курсева за обуку административних радника, Кодексу о стилу писане комуникације за административну употребу (1993), Директиви о поједностављењу административног језика (2002) итд., укључујући ту и озбиљно ангажовање Академије дела Круска.

³⁴ Основана 1582–1583. године са циљем да нормира књижевни језик на основу дела Дантеа, Петрарке и Бокача, Академија је етаблирана чувеним речником из 1612. (накнадна издања 1623, 1691, 1729–1738), даље допуњаваним новим речима подесним за књижевну употребу – све до 1923. године, када је са доласком фашиста на власт обустављен рад на речнику и његово публиковање. Тек 1965. покренут је пројекат израде новог речника, на новим принципима: да

има у проучавању граматике, правописа, неологизама и историје италијанског језика.

Недавно је у Академији покренут нови пројекат, динамички речник савременог италијанског *Vocabolario dinamico dell'italiano moderno* (VoDIM).³⁵ Академија је задржала свој изворни профил удружења истакнутих стручњака који се баве описивањем и промовисањем истраживања италијанског језика, само више није тако пуристички настројена као некад. Активна је у међународној научној сарадњи, комуникацији са европским институцијама (један је од оснивача ЕФНИЛ-а), а нарочито у организовању научних скупова, подршци центрима за проучавање италијанске филологије, лексикографије и граматике. У оквиру њеног центра за саветовање о савременом италијанском језику (*Centro di Consulenza della lingua italiana contemporanea*, CLIC, основаног 2001), годишње се одговори на више хиљада постављених питања. Иако нема ни званичну улогу нити званичну одговорност за италијански језик, Академија дела Круска представља независно саветодавно тело од великог ауторитета.

Језичку ситуацију у Б у г а р с к о ј приказала је Svetla KOEVA (Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences) у реферату „The language situation in Bulgaria” (стр. 183–192, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-23-Koeva.pdf>), који се претежно ослања на статистичке податке са бројним референцама на сајтове на којима се они налазе. Бугарски је једини званични језик у земљи, и матерњи језик преко 85% становништва; следе турски (9,1%) и ромски (4,2%), а за остале се подаци не дају. Табеларно је приказан распоред говорника та три језика по регионима ове земље, према попису из 2011. Следи поглавље о динамици те језичке разноврсности (у теоријским оквирима које су поставили Гринберг 1956. и Либерсон 1981), са табеларним приказом података за последњих 120 година. Даље се ауторка бави језиком медија,³⁶ као и бугарским на интернету, посебно на Википедији где он (са око 240.000 чланака у фебруару 2018) заузима 36. место међу укупно 285 језика. На крају је дат осврт на бугарски језик у образовању, где је он обавезан на свим нивоима, од предшколског до универзитетског.³⁷ Ауторка закључује да, и поред знатног развијања електронских језичких ресурса (речника, корпуса, лексичких база података <http://ibl.bas.bg/resursi>) током последње деценије, они и даље нису довољно

се документује настанак и развој националног језика а не, као раније, да се представи изабрани канон чистог језика и исправног писања. Из финансијских разлога овај пројекат је убрзо преточен у други, речник средњовековног италијанског.

³⁵ В. www.accademiadellacrusca.it/it/eventi/crusca-torna-vocabolario-lessicografia-dinamica-dellitaliano-post-unitario.

³⁶ Фокусира се на утицај страних језика, првенствено енглеског, на савремени бугарски током последњих 30-ак година, и истиче да се на радију и телевизији не поклања довољна пажња лекторским службама.

³⁷ Потом се детаљно анализирају подаци, из неколико година, о успеху бугарских ђака на тестовима PISA и PIRLS (Progress in international reading literacy study), и коментаришу закључци који се из тих бројки могу извести. Као смерница за побољшање, иначе солидне ситуације (нпр. на тестирању 2016. године бугарски четвртаци су заузели 14. место у конкуренцији 50 држава) види се повећање обима наставе бугарског језика у школама и увођење у наставу језичких технологија каква је нпр. систем учења језика уз помоћ компјутера CALL (Computer-assisted language learning).

квалитетни и бројни за развој одговарајућих технологија нужних да подрже развој бугарског друштва.

Делатност институција за холандски језик описали су Hans Bennis и Johan Van Hoorde (Nederlandse Taalunie) у реферату „Different countries, one language – an integrated language policy: language policy in the Dutch language area and the role of the Taalunie” (стр. 193–199, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-24-Bennis-VanHoorde.pdf>). После осврта на бројке везане за холандски језик,³⁸ аутори истичу да холандска језичка политика полази од става да је холандски језик у здравом стању. Никада досад није било толико много активности и стваралаштва на холандском језику, како говорном тако и писаном, са досад незабележеним шаренилом тема из друштвеног живота, знања и разних сектора људске активности.³⁹ Дакле, сматра се да холандски језик није уопште угрожен, нити је у дефанзивном положају, већ је то здрав језик у друштву које се убрзано мења, способан да се адаптира у условима непрестаних промена.

Потом аутори представљају две главне институције задужене за језичко планирање и језичку политику, чија је структура и подела ингеренција условљена рационалним ставом према потребама овог плурицентричног језика. Првенствено на политичком нивоу то је Језичка унија (<http://over.taalunie.org/dutch-language-union>), међувладина организација основана 1980. године споразумом Краљевина Холандије и Белгије, са циљем да обједини језичку заједницу у Холандији и холандски говорећу заједницу у Белигији, а под надлежноћу два парламента, холандског и фламанског.⁴⁰ Тиме су се обе државе одрекле дела свог суверенитета који се односи на област језика, и пренеле га на Унију (нпр. Унија је једина надлежна за званични правопис). На инфраструктурном нивоу, надлежна установа је Институт за холандски језик (<http://ivdnt.org/the-dutch-language-institute>), настао трансформацијом пређашњег Института за холандску лексикографију, тако да садржи не само речнике и корпусе текстова већ и друге језичке ресурсе као што су терминолошки подаци, граматике и језичка оруђа какви су PARSERS, NAMED-ENTITY RECOGNITION и сл. Институт је независан правни ентитет (смештен у Лајдену и у Лувену, кампус Антверпен), а непосредно је одговоран комитету министара Уније.⁴¹

Унија и Институт тесно сарађују и међусобно⁴² и са другима (нпр. научна установа Меертенс институт из Амстердама, Универзитет у Генту), са

³⁸ Са око 24 милиона говорника у Холандији, белгијској покрајини Фландрији, на Суринаму и још неким Карипским острвима, холандски је „средње велики” језик: четрдесети је на свету, осми у ЕУ и трећи германски (после енглеског и немачког). Око 1.250.000 људи учи холандски као други језик, од тога 100.000 су одрасли, а око 400.000 су ђаци у школама суседних држава; студира га око 30.000 студената на факултетима у 40 земаља света.

³⁹ Тврђња се базира на истраживању о стању холандског језика које је 2017. спровела група истраживача са Меертенс института у Амстердаму и Универзитета у Генту.

⁴⁰ У федералној држави Белгији, питања језика и културе су у искључивој надлежности језичких заједница.

⁴¹ Од њеног буџета од око 10 милиона евра, који холандска влада финансира са две трећине а фландријска са једном, око петине средстава одлази на Институт.

⁴² Важни производи настали из сарадње Института и Уније су (дигитални) правописни речник холандског (тзв. „зелена књига”), научна граматика која је део *Taalportal*-а, општа

циљем да сво знање, ресурси и алати развијени за холандски језик буду доступни свим корисницима, и у научне сврхе и за даљи развој „тржишта” холандског језика, у земљи и иностранству.

Ситуацијом са француским језиком баве се два аутора: Nathalie MARCHAL (Service de la langue française, Bruxelles) у реферату „Les dispositifs de coopération linguistique dans l’espace francophone” (стр. 201–211, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-25-Marchal.pdf>), и Jean-François BALDI (Délégation générale à la langue française et aux langues de France) у реферату „En France, un droit et une institutions au service de la politique linguistique” (стр. 213–219, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-26-Baldi.pdf>). Након скицирања историјског и политичког оквира у коме данас, као наслеђе француске колонијалне прошлости, постоји франкофонија,⁴³ као и осврта на специфичност француског у односу на друге светске језике,⁴⁴ прва ауторка описује делатност две главне организације на тлу франкофоније: OIF (l’ Organisation Internationale de la Francophonie) и OPALÉ (Organismes Francophones de Politique et d’Aménagement Linguistiques). OIF је основана 2005, данас има 84 чланице (58 чланова и 26 посматрача), а више него језиком бави се геополитичким питањима и нарочито подржавањем високог образовања и науке путем Agence Universitaire de la Francophonie. OPALÉ су 1991. године основале четири тзв. „северне” француске земље: Француска, канадски Квебек, француски део Швајцарске и француски део Белгије, које су представљене различитим телима, док OIF има статус посматрача. Организација је изразито оријентисана на питања језичке политике: осим заједничке реформе правописа спроведене (не баш у потпуности) током последње деценије прошлог века, земље чланице сарађују на задацима као што су: парирање глобалном изазову енглеског, обезбеђивање места француског у информатици и техници, израда заједничке терминологије, женски називи занимања, недељи француског језика и франкофоније (око 20. марта), а на годишњим конференцијама заједнички се доносе резолуције (нпр. о јасном језику, разумљивости техничких и административних текстова, утицају дигиталних техника на језик, језичкој

граматика популарне намене, језички саветник у виду веб сервиса *Taaladvies.net*, разни двојезични речници (од арапског и индонежанског до скоро свих европских језика, закључно са финским и хрватским). Једнојезичке лексикографске изворе чине историјски речници различитих периода, од најстаријих докумената до данас. Сви су они дигитализовани и интегрисани у једну лексичку базу, тзв. *Geïntegreerde Taalbank* („интегрисана језичка банка”).

⁴³ У домену лингвистике она се посматра као скуп свих говорника француског језика: данас их је око 274 милиона (пројекција за 2050. је чак 500 милиона, од тога 12% у Европи, 85% у Африци), у 32 земље где је француски (сам или уз још неки) службени језик (ово су бројке из наредног реферата, стр. 218–219). У домену геополитике и дипломатије франкофонија је још шири појам: то су земље и региони у којима је француски *lingua franca* или неки од језика у употреби, као и они где је доста говорника франкофоно или где је присутан значајан утицај француске културе.

⁴⁴ За разлику од изразито полицентричних (плурицентричних) језика какви су други европски језици који су се проширили на више континената (енглески, шпански, португалски), француски је и даље изразито централизован: Француска је епицентар језичких иновација тако да говорници ван матице осећају несигурност при употреби језика, што је ствар традиције условљене чврстом кодификацијом још у XVI веку. Ова ситуација се тек у најновије време полако мења.

интеграцији миграната). Планира се проширење сарадње са „јужним” франкофоним земљама, евентуално и формирање заједничког тела којим би се јединство француског језика одржавало истовремено са равнотежом између, с једне стране његове растуће полицентричности и различитости, и с друге екстремног нормирања и централизације под капом Академије.

Други реферат бави се законском регулативом и институцијама у служби језичке политике. Устав (у члану 2) прописује да је „језик Републике француски”, те да је он обележје суверенитета – исто као што су то застава, химна итд. Упоредо са овим унитарним и централистичким концептом француског језика, Устав (у члану 75, уведеном тек 23. јула 2008) препознаје и оне регионалне језике који чине недељиво наслеђе Француске: окситански/провансалски, баскијски, бретонски – не као територијално ограничене већ у употреби у целој Француској. Трећи уставни стуб језичке политике јесте франкофонија, препозната такође тек ревизијом Устава од 23. јула 2008., чланом 87: „Француска Република учествује у развоју солидарности и сарадње између држава и народа са француским наслеђем”.

Тело задужено за примену ових начела јесте DGLFLF (Délégation générale à la Langue française et aux langues de France), чији су основни циљеви да: 1) гарантује употребу француског језика у друштву; 2) обезбеди да француски буде модеран и иновативан језик, који прати новине у науци, технологији и друштву (стварање нових речи за нове појмове); 3) ставља дигиталне технологије у службу француског језика (нпр. употреба француске тастатуре); 4) развија свест о значају употребе француског у земљи и у свету (недеља франкофиније, дан француског језика у медијима – тема није само правилност говора, већ је фокус на језику, његовој историји, развоју, будућности); 5) прати језичке праксе у земљи преко опсерваторије језичких пракси (Observatoire des pratiques linguistiques – даје информације о стању језика у Француској, издаје часопис *Langues et cité* итд.); 6) подстиче употребу регионалних језика у друштву, у јавном простору, у дигиталној сфери, у настави, у култури и уметности – што је битно када се има у виду да Француска није потписник Европске повеље о регионалним или мањинским језицима. Изазови који се постављали пред DGLFLF су следећи: 1) улога и значај националне језичке политике у светлу интернационализације и дематеријализације знања; 2) „брегзит” (уз претпоставку да се наруши примат енглеског); 3) будућност француског у Африци (в. нап. 43); 4) акциони план за институционализацију франкофоније.

Језицима и језичком политиком у Немачкој баве се Astrid ADLER и Rahel BEYER (Institute for the German Language) у реферату „Languages and language policies in Germany / Sprachen und Sprachenpolitik in Deutschland” (стр. 221–242, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-27-Adler-Beyer.pdf>). Овај реферат је један од најопширнијих у зборнику, и веома добро документован резултатима неколико новијих истраживања (претежно Института за немачки језик, IDS).⁴⁵ У Немачкој је немачки не само једини државни језик у службеној и јавној употреби у свим

⁴⁵ Нпр. цео један сегмент посвећен је занимљивом разматрању домета и недостатака – самог питања, а онда и одговора – добијених на питање постављено (први пут после 1939.)

доменима, већ и једини матерњи језик за нешто преко 90% становништва. Аутохтони мањински језици су дански, фризијски, лужичкосрпски и ромски, а регионални језик је доњонемачки (у северним покрајинама, где се њиме, према истраживању IDS-а, компетентно служи око 1/3 становништва).⁴⁶ Језичкој разноликости током последњих пола века битно доприносе имигранти, ранији „гастарбајтери” с југа Европе и најновији са Блиског и Средњег Истока и из Африке. Постоји и немачко-руска двојезичност (као резултат репатријације Немаца из Совјетског Савеза). Према званичној статистици, преко 18 милиона људи у Немачкој има усељеничко порекло. Немачки језик се не помиње у Уставу, нити у било ком закону вишег ранга на федералном нивоу, већ само у неким помоћним законима покрајинског ранга који га експлиците наводе као језик администрације и судства. Са друге стране, мањински језици, односно мањине које говоре аутохтоним мањинским језицима, веома су заштићене законом.⁴⁷

Званична регулатива постоји у планирању корпуса, нарочито у области правописа. Након реформе 1996. године, и расправа које су уследиле (уз допуне 2004, 2006, 2011, 2017), Стална конференција министара просвете и културе свих покрајина, установила је Савет за немачки правопис (Rat für deutsche Rechtschreibung), наднационално тело од 41 члана из 7 земаља и региона,⁴⁸ чије су одлуке обавезујуће у школству и службеној употреби. Остали аспекти језика (граматика, лексика, неологизми итд.) нису предмет законских одредби ни на ком нивоу. Законска регулатива постоји само у домену усвајања немачког језика од стране усељеника из европских и других земаља у контексту њихове интеграције.⁴⁹ Помоћни закони третирају и питања завичајних језика (допунска настава и сл.) али не на савезном већ само на покрајинском нивоу. Укупно узев, језичка политика према аутохтоним мањинским језицима оријентисана је на њихово промовисања, док се она у вези са алохтоним или новим мањинама (тј. имигрантима) фокусира на њихово овлада-

на попису становништва из 2017. године: „Којим се језиком превасходно говори у вашем домаћинству?”

⁴⁶ Дијалекти су иначе у одумирању (идући од старијих генерација према млађима) а оно што опстаје јесу тзв. региолекти, тј. варијанте књижевног језика чији се изговор одликује различитим локалним фонологијама. Некадашња „унутрашња вишејезичност” (нем. *Innere Mehrsprachigkeit*, заправо диглосија) од 1970-их уступа пред једноваријантношћу (нем. *monovarietäre Kompetenz*). Праву вишејезичност чини престижно владање бар још једним европским језиком, у новије време енглеским, а још од средине XX века и француским (изворно, била је то мера француско-немачког помирења).

⁴⁷ Сходно принципу територијалности и културног суверенитета покрајина, нпр. у Шлезвиг-Холштајну је покрајинским законом од 2004. дозвољена употреба фризијског у локалној власти и у јавном простору. На савезном нивоу издваја се само једна мањина, Лужички Срби, којима се гарантује употреба њиховог језика у судству у регионима са лужичким становништвом.

⁴⁸ Немачка има 18 представника, Аустрија 9, Швајцарска 9, по један је из Лихтенштајна, Лужног Тирола и немачке заједнице у Белгији, плус један посматрач без права гласа из Луксембурга и председавајући. Чланови потичу из разних струка везаних за језик (просвета, издаваштво, новинарство, наука – од тога су два из Института за немачки језик у Манхајму, где је Савету и седиште у ком се састаје двапут годишње, в. www.rechtsschreibrat.com).

⁴⁹ Индикативно за неприкосновени положај немачког је и то што конкретни члан 43, став 3 Закона о досељавању (Zuwanderungsgesetz), не наводи име језика којим усељеници треба да овладају.

ваће немачким језиком. Ауторке на крају подробније приказују неколико репрезентативних студија о језику и ставовима према језику, све новијег датума (из 2008, 2010, 2016. године).

Ситуацијом на Исланду баве се чак два аутора: Ari Páll KRISTINSSON (Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies) у реферату „National language policy and planning in Iceland – aims and institutional activities” (стр. 243–249, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-28-Kristinsson.pdf>) и Guðrún KVARAN (Icelandic Language Council) у реферату „The Icelandic Language Council: past, present and future” (стр. 251–258, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-29-Kvaran.pdf>). Први аутор даје и општи преглед исландских језичких прилика и оцртава неке од њихових особености,⁵⁰ међу којима посебно место заузима изразити пуризам (граматички, правописни и лексички) који се огледа и у масовном занимању свих слојева становништва за језичка питања.⁵¹ Као научна установа, Институт „Арни Магнусон” тесно сарађује са Исландским универзитетом, а истовремено се бави ширењем знања о исландском језику, јачањем и очувањем његовог усменог и писаног израза, пружањем савета о употреби језика (нарочито термина и неологизама), а посебно се труди да његови збирке и ресурси буду доступни широкој публици у земљи и иностранству.⁵² Кристинсон закључује да се Институт бави планирањем корпуса, испуњавајући тако свој део посла у оквиру поделе задатака са Саветом за исландски језик, надлежним за деловање на пољу планирања статуса.

Друга ауторка се надовезује на претходно излагање тако што описује како је законом из 2006. године (коме су претходили пар њих из 1985, 1990) спроведена велика реконструкција институција и тела задужених за бригу о исландском језику: Института за исландски језик (основаног 1946, са задатком израде Универзитетског речника, заправо историјског, уз обавезу састављања збирки неологизама) и Савета за исландски језик (основаног 1964, чије чланове – на предлог разних институција и удружења – именује Министарство просвете) задуженог да координира рад комитета за терминологије и њихових корисника. Савет од 2006. пружа Влади саветодавне услуге из области исландског језика; Министарству просвете и Министарству културе даје препоруке у вези језичке политике; издаје годишње извештаје о стању

⁵⁰ Нпр. Исланд је ретка земља без индигених мањинских језика (осим знаковног, којим се служи око 300 људи), тако да је исландски једини службени језик; исландски нема дијалеката него само два врло слична варијетета, северни и јужни (али у дијаспори се варијетети итекакао разликују); за само последњих 20-ак година, осим енглеског, у јавну употребу улазе и пољски, летонски, филипински и тајландски, као језици најбројнијих група имиграната (чији је удео у укупној популацији за то време порастао са 2% на 10%); и поред својевременог стопостотног успеха у „чишћењу” језика од данизама (распрострањених након пет векова данске владавине Исландом), данас се исландски тешко одупире надирању енглеског, нарочито у области туризма, трговине и сл., као и у високом образовању.

⁵¹ Смишљањем неологизама баве се и појединци, мада читаве групе преводилаца и неколико комитета за терминологију систематски раде на изградњи домаће терминологије у свим областима – са посебном бригом за фитонимију и ихтионимију.

⁵² Исландска влада и Парламент наменили су значајна средства за унапређење језичких технологија у периоду 2018–2022.

језика; изражава похвале позитивним примерима употребе језика у јавности – и скреће пажњу на случајеве на којима сматра да „још треба радити“; саставља правописна правила која се примењују, између осталог, у школама – а што прописује Министарство просвете. Оно је надлежно за спровођење језичке политике у сарадњи са Саветом.⁵³ На основу два опсежна извештаја посебне комисије Савета из 2010. и 2011. године, Парламент је донео Закон о статусу исландског језика и исландског знаковног језика. И најзад, као главни задатак Савета у блиској будућности ауторка истиче активности против сиромашења речника исландске деце и омладине.⁵⁴ Ово је озбиљан проблем и у домену културе, с обзиром на постојање богате и још увек живе књижевне традиције на Исланду.

Стањем у области норвешког језика бави се Åse WETAS (Language Council of Norway) у реферату „100 years of language planning in Norway” (стр. 259–263, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-30-Wetas.pdf>). Овај језик велике дијалекатске разурђености нема један стандардни израз већ две варијанте писаног стандарда, нинорск (Nynorsk, NN, базиран на говорном норвешком) и бокмал (Bokmål, BN, традиционално ослоњен на дански књижевни језик). Свака варијанта понаособ прву званичну правописну реформу прошла је 1901. тј. 1907. године, да би 1917. била уведена заједничка реформа са дугорочним циљем да се два стандарда временом стопе у један.⁵⁵ Ни читав век касније, и након још две заједничке реформе, 1938. и 1959. године, за које су везана и нека драматична дешавања⁵⁶ (као и неколико експеримената, нпр. двостепени систем са исходом увећања броја правописних разлика током последњих пар деценија XX века), испоставило се да циљ зацртан 1917. године ипак није остварен. Стога се од њега званично одустало 2002. године, а 2005. основан је нови Савет за норвешки језик,⁵⁷ при Министарству вера и културе. Савет није научна установа већ тело са бројним задацима на пољу спровођења језичке политике у јавном сектору, школама, високом образовању, приватном сектору и трговини – што обухвата лексикографију, терминологију, једноставан језик итд. Савет одобрава речнике за школску употребу и уноси ситне корекције у правопис оба стандарда, бокмала и нинорска (који су подвргнути још по једној реформи, 2005. и 2012. године). Група стручњака који су радили на реформи

⁵³ Савет се у формулисању језичке политике исландског језика у великој мери угледао на Декларацију о језичкој политици нордијских језика (донету 2006, објављену 2007). Затим је пажљиво проучено које области јавног живота треба истражити (дошло се до броја од њих 11, и свакој је посвећен посебан симпозијум). Парламент је разматрао на основу њих поднете предлоге, и 12. марта 2009. се сагласио са исландском језичком политиком формулисаном актом „Исландски за све намене /у свакој прилици”.

⁵⁴ У усменом изражавању велика је интерференција енглеског језика, а у писменом се испољавају последице чињенице да тинејџери (нарочито дечаки) читају јако мало или нимало.

⁵⁵ На политичку тежину овог потеза указује чињеница да је влада морала да запрети оставком у случају да не добије већину гласова у прилог реформи.

⁵⁶ Током педесетих година XX века размере правих демонстрација попримили су протести родитеља незадовољних што се, у складу са реформом из 1938, њиховој деци у школама уместо традиционалног правописа намеће нови.

⁵⁷ Претходни Савет је норвешки парламентар још 1972. основао као саветодавно тело задужено да успостави консензус у области језичке политике и језичког планирања, што није остварено.

2012. искористили су плодове дигитализације језичких ресурса која се од почетка новог миленијума спроводи на Универзитету у Ослу (корпуси и грађа лексичких збирки), чиме је остварен приступ огромном језичком материјалу.

Пошто оба стандарда и најновијим правописним реформама још увек садрже варијанте алтернативног писања, прескриптивну функцију сада врше дигитални речници – када год Савет за норвешки језик промени писање неке речи, то се моментално одрази у дигиталном речнику. Дугорочни циљ рада на стандардизацији јесте смањење броја правописних варијанти.

Језичким приликама у Ш в е д с к о ј бави се Jennie SPETZ (Sweedish Language Council) у реферату „Swedish in the spotlight” (стр. 265–269, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-31-Spetz.pdf>). Ауторка истиче да је и поред значајног интересовања јавности за језичка питања, околности под којима су се промене, првенствено у домену правописа, одвијале током XX века (од реформе правописа 1906. до стабилизовања норме током наредне две деценије) изразито су мирне (нарочито у поређењу са суседном Норвешком и Финском). Ово је, између осталог, и последица тога што је шведски језик вековима, још од разграничења са норвешким и данским у XVI веку, имао неприкосновени положај у држави и није био битан фактор националног идентитета. Својеврсну прекретницу донело је тек чланство у ЕУ (од 1995), јер се шведски тад први пут нашао у улози мањинског језика – према језицима осталих држава чланица и према енглеском. Пробуђена свест о шведском језику довела је до формулисања језичке политике (1997. формиран је Одбор за шведски језик, касније Савет за шведски језик), дефинисања његовог положаја као главног језика у држави – мада је прво регулисан статус мањинских језика (фински, меанкиели, ромски, сами и јидиш) законом из 2000. године, а тек након многих усаглашавања и Закон о шведском језику је предложен 2005. и коначно усвојен 1. јула 2009. Разлог овом оклевању да се шведски прогласи главним језиком у држави⁵⁸ лежи у чврстом идеолошком опредељењу за очување различитости и мултикултуралности, према коме би се успостављање лингвистичке хијерархије могло схватити као стављање једне етничке групе у привилегован положај!⁵⁹ Тако закон о језику из 2009. године – зависно од тачке гледишта – представља компромис, сукоб идеолошких ставова или златну средину.

Ситуацију у Е с т о н и ј и представио је Tõnu TENDER (Institute of the Estonian Language) у реферату „Introduction to language planning and maintenance in Estonia” (стр. 271–282, <http://www.efnil.org/documents/conference-publications/>

⁵⁸ Није, међутим, било препрека да се он прогласи већинским језиком још предлогом из 2005. који поставља четири политичка циља у вези са језиком: 1) шведски је већински језик у Шведској; 2) шведски треба да буде комплетан језик, тј. да буде у употреби у свим областима друштва; 3) језик администрације треба да буде правилан, једноставан и разумљив; 4) свако има права на језик: да учи шведски, да учи стране језике, и да користи свој матерњи језик или мањински језик.

⁵⁹ Са друге стране, због растућег значаја енглеског у шведском друштву, нарочито у области културе и високог школства, а имајући у виду и висок ниво владања тим језиком у широким слојевима становништва, неки стручњаци чак предлажу да енглески у Шведској добије статус другог језика, а не страног.

mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-32-Tender.pdf). Високо организованом и синхронизованом бригом за естонски језик, као један од најважнијих елемената естонског идентитета (што стоји и у преамбули Устава), поред Институт за естонски језик као централне установе задужене за неговање, заштиту и развој естонског језика (<https://www.eki.ee/EN/>), баве се још Министарство просвете и науке, Савет за естонски језик и Друштво за матерњи језик. Осим научне делатности усмерене на дугорочни опстанак естонског језика (стандардизација, лексикографија, ономастика, дијалектологија, терминологија, корпуси), Институт је изразито оријентисан на изношење резултата свог рада у јавност, преко бесплатних електронских сервиса (<https://www.eki.ee/EN/services>) и преко дигиталне библиотеке са преко 70 речника (<https://www.eki.ee/EN/dictionaries>).

На самом крају конференције одржана је панел-дискусија у којој су упоређене различите врсте језичке политике, оличене у опречним ставовима: „Оставите језик на миру”⁶⁰ или „О језику се мора водити брига” (<http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-34-Panel.pdf>). Уз модератора Томаша Вародија, учествовали су Џон Симпсон, Ина Дривите, Габор Просеки и Ханс Бенис, полазећи од стања у својим језицима тј. земљама. Наспрам формално недефинисане ситуације са енглеским (за који нема никаквих регулаторних тела нити законских одредби, а језик се ипак хомогенизује под утицајем медија и просветних програма – при чему „институција” у којој је он оличен, *Оксфордски речник*, у коме је Симпсон један од уредника, задржава дескриптивну а не прескриптивну улогу), стоји високи степен надзора над летонским (о коме се, због његове идентитетске улоге, води нарочита брига на државном нивоу). Између ових екстрема стоји мађарски (где се велика пажња поклања образовању говорника и стандардизацији на пољима терминологије и правописа) као и холандски (где се језичка промена схвата као природна појава, те се језик не подвргава нормирању – али се зато води брига о говорницима којима се обезбеђују савети у вези са употребом језика).

Из овог представљања 17 реферата који описују ситуацију у 15 европских земаља (од тога 2 ван ЕУ), јасно је да сви (или бар половина европских држава) имају одређених проблема, да је свугде ситуација у некој врсти превирања, и да се сви са тим активно носе – било да су у питању „велики” и/ли широко распрострањени језици (као француски, немачки, холандски) било „мали”, као што су три балтичка и исландски; било да су земље једнојезичне (и то у различитој мери, од Исланда и Мађарске до Летоније) или вишејезичне (од активно двојезичне Белгије до низа земаља чијим бројним мањинским језицима говори скоро занемарљиви број становника); било да им је службени језик прописан уставом (Француска, Летонија, Естонија) или не (Италија, Немачка, Шведска). Осим тога, из уводних реферата о неким свеевропским пројектима, јасно је да су многе земље већ далеко одмакле у изради заједнич-

⁶⁰ *Leave your language alone!* (што је од средине XX века био мото америчког структурализма, прихваћен и у Европи) према чувеном наслову Холове књиге (Robert A. Hall Jr., Ithaca/NY; Linguistica, 1950), уп. и Фишманово сасвим супротно становиште у наслову: *DO NOT leave your language alone!* (Joshua Fishman, New Jersey – London: Lawrence Erlbaum, 2006).

ких критеријума и стандарда за праћење развоја језичке ситуације у европским оквирима. На осталима је да им се придруже.

Јасна Влајић-Појовић

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36/1, 11000 Београд, Србија
jasna.vlajic@isj.sanu.ac.rs
